

STEVEN
PINKER
UPPLYSNING
NU

ETT
MANIFEST
FÖR FÖRNUFT,
VETENSKAP OCH
HUMANISM

Översättning: Jim Jakobsson

fri tanke

Innehåll

Förord 9

UPPLYSNING 13

Inledning 14

1. *Våga förstå!* 19

2. *Entro, evo, info* 29

3. *Motupplysningar* 47

FRAMSTEG 55

4. *Framstegsfobi* 57

5. *Liv* 75

6. *Hälsa* 87

7. *Näring* 95

8. *Rikedom* 109

9. *Ojämlighet* 131

10. *Miljön* 161

11. *Fred* 205

12. *Säkerhet* 219

13. *Terrorism* 249

14. *Demokrati* 259

15. *Lika rättigheter* 277

16. *Kunskap* 301

17. *Livskvalitet* 319

18. *Lycka* 337
19. *Existentiella hot* 371
20. *Framstegens framtid* 411

FÖRNUFT, VETENSKAP
OCH HUMANISM 441

21. *Förnuft* 445
22. *Vetenskap* 487
23. *Humanism* 519
Noter 575
Litteratur 657
Lista över figurer 717
Om författaren 720

UPPLYSNING

Sjuttonhundratalets sunda förnuft, dess insikt om det mänskliga lidandets uppenbara fakta och om den mänskliga naturens uppenbara krav, fungerade som ett moraliskt reningsbad för världen.

– Alfred North Whitehead

UNDER LOPPET AV FLERA decenniers offentliga föreläsningar om språk, medvetande och människans natur har jag fått en del rätt märkliga frågor. Vilket är det bästa språket? Är musslor och ostron medvetna? När kommer jag att kunna ladda upp mitt medvetande på nätet? Är fetma en form av våld?

Men den mest fängslande fråga jag någonsin försökt besvara följde på ett föredrag där jag förklarade forskarnas gängse uppfattning att mentalt liv består i aktivitetsmönster i hjärnans vävnader. En student i publiken räckte upp handen och frågade:

»Varför ska jag leva?«

Studentens okonstlade tonfall visade att hon varken var självmordsbenägen eller sarkastisk, utan uppriktigt frågade sig hur hon skulle kunna hitta mål och mening i livet om vår bästa vetenskap undergräver traditionella religiösa övertygelser om en odödlig själ. Min inställning är att det inte finns några dumma frågor, och till inte bara studentens och åhörarnas utan framför allt min egen förvåning lyckades jag få fram ett någorlunda trovärdigt svar. Vad jag minns att jag sade – förvisso förskönat av efterhandsklokhets och minnets förvrängningar – var ungefär följande:

Redan genom att ställa den frågan söker du förnuftiga skäl för dina övertygelser, och därför är du bunden till förnuftet som rätt sätt att upptäcka och rättfärdiga vad som är viktigt för dig. Och det finns så många skäl att leva!

Som kännande varelse har du möjlighet att blomstra. Du kan finslipa ditt förnuft genom att lära dig saker och diskutera. Du kan söka förklaringar av naturens värld genom naturve-

tenskap och insikt om människans villkor genom konst och humaniora. Du kan ta vara på din förmåga till njutning och tillfredsställelse, som gjorde det möjligt för dina föregångare att blomstra och därmed för dig att existera. Du kan uppskatta skönheten och rikedomerna i naturens och kulturens värld. Som arvtagare till miljarder år av liv som förts vidare kan du i din tur föra livet vidare. Du har begåvats med en känsla av sympati – förmågan att tycka om, älska, respektera, hjälpa och visa vänlighet – och du kan dela den ömsesidiga välviljans gåva med vänner, familj och kollegor.

Och eftersom förnuftet visar att inget av detta är unikt för dig, har du ansvar för att även andra ska få vad du hoppas på för egen del. Du kan öka andra kännande varelsers välbefinnande genom att främja liv, hälsa, kunskap, frihet, rikedom, trygghet, skönhet och fred. Historien visar att när vi sympatiserar med andra och använder vår uppfinningsrikedom för att förbättra människans villkor, så kan det leda till framsteg, och du kan bidra till att driva dessa framsteg vidare.

Att uttala sig om livets mening hör inte till de vanliga arbetsuppgifterna för en professor i kognitionsforskning, och jag skulle inte ha haft mage att ta fasta på hennes fråga om svaret hängde på mina tekniska specialkunskaper eller min tvivelaktiga personliga visdom. Men jag visste att jag fungerade som språkrör för en uppsättning övertygelser och värderingar som tog form över tvåhundra år tidigare och som nu är mer relevanta än någonsin: upplysningens ideal.

Upplysningens princip att vi kan använda förnuft och sympati för att öka mänsklig blomstring kan te sig självklar, banal och gammaldags. Jag skrev den här boken för att jag insett att så inte är fallet. Idag mer än någonsin behöver förnuftets, vetenskapens, humanismens och framstegets ideal ett helhjärtat försvar. Vi tar de gåvor som detta ideal medfört för givna: nyfödda som kommer att leva till över åttio års ålder, marknader som svämmar över av mat, rent vatten som dyker upp med en enkel fingerrörelse och avfall som försvinner med en annan, piller som raderar ut en smärtsam infektion, söner som inte skickas ut i krig, döttrar som kan röra

sig tryggt på stan, kritiker av makthavarna som inte fångas eller skjuts, världens samlade kunskap och kultur tillgänglig i en jackficka. Men detta är mänskliga prestationer, inte medfödda kosmiska rättigheter. Många läsare av den här boken minns ännu en tid när krig, umbäranden, sjukdom, okunnighet och dödliga hot var en naturlig del av tillvaron – och för många i mindre lyckligt lottade delar av världen är detta fortfarande en levande erfarenhet. Vi vet också att länder kan återfalla i dessa primitiva förhållanden, och därför är det på egen risk som vi ignorerar upplysningens prestationer.

Under de år som gått sedan jag försökte besvara den unga kvinnans fråga har jag ofta blivit påmind om behovet av att på nytt formulera upplysningens ideal (även kallade humanism, det öppna samhället och kosmopolitisk eller klassisk liberalism). Det är inte bara det att liknande frågor då och då dyker upp i min mejl. (»Bäste professor Pinker, vilket råd har du till den som tagit till sig idéer i dina böcker och din forskning och betraktar sig själv som en samling atomer – en maskin med begränsad intelligens, framsprungen ur själviska gener på en viss plats i rumtiden?«) Det är också det att förbiseendet av de mänskliga framstegens omfattning kan leda till symptom som är värre än existentiell oro. Det kan göra människor cyniska inför de av upplysningen inspirerade institutioner som säkerställer dessa framsteg, till exempel liberal demokrati och organisationer för internationellt samarbete, och få dem att vända sig till förlegade alternativ.

Upplysningens ideal är produkter av det mänskliga förnuftet, men de kämpar alltid med andra tendenser i människans natur: lojalitet mot den egna gruppen, vördnad för auktoriteter, magiskt tänkande, utpekande av syndabockar för olyckor. 2000-talets andra decennium har sett framväxten av politiska rörelser som hävdar att deras land håller på att dras ner i en helvetisk dystopi av ondskefulla grupper som bara kan motarbetas av en stark ledare som lägger i backen för att göra landet »stort igen«. Dessa rörelser har underblåsts av ett synsätt som återfinns även bland många av deras häftigaste motståndare, enligt vilket det moderna samhällets institutioner har misslyckats och varje aspekt av livet befinner sig i en

allt djupare kris – och båda parterna är makabert eniga om att ett sammanbrott för dessa institutioner kommer att göra världen till en bättre plats. Svårare att hitta är en positiv vision som ser världens problem mot en bakgrund av framsteg att bygga vidare på för att lösa även dessa nya problem.

Den som fortfarande betvivlar att upplysningshumanismens ideal är i behov av ett kraftfullt försvar kan ta del av följande diagnos, från Shiraz Maher som analyserar radikala islamistiska rörelser. »Västvärlden hymlar med sina värden – den tar inte tydligt ställning för klassisk liberalism«, säger han. »Vi är osäkra på dem. De gör oss besvärade.« Kontrastera detta med IS, Islamiska staten, som »vet exakt vad den står för«, en visshet som är »otroligt förförisk« – och Shiraz Maher bör veta vad han talar om, i egenskap av före detta regional ledare för jihadistgruppen Hizb ut-Tahrir.¹

I en reflektion över liberala ideal 1960, inte långt efter att dessa ideal hade motstått sin största prövning, konstaterade nationalekonomen Friedrich Hayek följande:

Om gamla sanningar ska behålla sitt grepp om människors medvetanden måste de omformuleras med senare generationers språk och begrepp . . . Det som vid en tidpunkt är deras mest effektiva uttryck blir gradvis så slitet att det inte längre har någon klar mening. De underliggande idéerna kan vara lika giltiga som någonsin, men orden låter inte längre lika övertygande, även när de refererar till problem som fortfarande är aktuella.²

Den här boken är mitt försök att omformulera upplysningens ideal med 2000-talets språkbruk och begrepp. Jag ska börja med att presentera ett av modern vetenskap präglad ramverk för att förstå människans villkor – vilka vi är, var vi kom från, vad som är våra utmaningar och hur vi kan möta dem. Större delen av boken är ägnad åt att försvara dessa ideal på ett för 2000-talet karaktäristiskt sätt: med data. Denna evidensbaserade infallsvinkel på upplysningsprojektet visar att det inte var en naiv eller fåfång förhoppning. Upplysningen har *fungerat* – kanske den största framgångssaga som

UPPLYSNING NU!

bara alltför sällan har berättats. Och eftersom denna triumf har passerat så obemärkt har inte heller de underliggande idealen – förnuft, vetenskap och humanism – hyllats som sig bör. Långtifrån att omfattas av ett allmänt samförstånd behandlas dessa ideal med likgiltighet, skepsis och ibland förakt av dagens intellektuella. När de uppskattas efter förtjänst är upplysningens ideal, som jag ska försöka visa, i själva verket stimulerande, inspirerande och ädla – ett skäl att leva.